

Raport științific

privind implementarea proiectului în perioada ianuarie – decembrie 2012

Începuturile modernizării culturii române și racordarea ei la Occident prin traduceri

PN-II-ID-PCE-2011-3-0722

Conform propunerii de proiect aprobate, în perioada ianuarie – decembrie 2012 s-au desfășurat acțiunile prevăzute în cadrul celor 5 obiective prestabilite pentru această perioadă, după cum urmează.

1. Organizarea cadrului de lucru

a) Identificarea bibliografiei generale și specifice (filologie); depistarea locației și procurarea acestora (prin scanare, fotocopiere etc.)

Bibliografia generală și specifică pe probleme de filologie a fost identificată în bibliotecile din Iași și București, elementele relevante pentru tematica proiectului fiind scanate/fotografiate (de ex. *Catalogul manuscriselor românești*) sau fotocopyate (articole de filologie) pentru a se afla în permanență la îndemâna cercetătorilor.

Au fost de asemenea consultate cataloagele bibliotecilor europene disponibile on-line pentru a fi identificate necesitățile de documentare imediată și pe termen lung.

b) Construirea bazei de date pentru documentație

Primul pas în construirea bazei de date a fost reprezentat de introducerea titlurilor din bibliografia generală într-un tabel Excel pentru a avea o imagine cât mai completă posibil asupra câmpurilor necesare. Ulterior acest tabel a fost transpus în programul specific pentru baze de date, Access, în care a fost separat în sub-tabele legate între ele pentru interogare. Formularele de introducere a datelor au fost de asemenea realizate.

2. Dimensionarea studiului

a) Analizarea posibilităților oferite de bibliografie

Participanții la proiect au analizat un mare număr de istorii ale limbii și ale literaturii, de studii, de cataloage care conțin inventarul cărților vechi sau al manuscriselor, lucrări de istorie, filologie etc. din țară și din străinătate, (cataloage, bibliografii de cărți vechi, volume de filologie): Virgil Cândea, *Mărturii românești peste hotare*, I-II, 1991, 1998, N.A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura Științifică, București, 1962, *idem*, *Contribuții la istoria literaturii române. Studii și note filologice*, 1997, *Contribuții la istoria culturii românești. Studii și note filologice*, 2002, *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Editura Cronica, Iași, 2003; în colaborare cu Despina Ursu: *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*, I, *Studiu lingvistic și de istorie culturală*, 2004 în *procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*. II. Partea I, literele A-M, 2011 Partea II, literele N-Z, 2011. Gabriel Ștrempele, *Catalogul manuscriselor*

românești, Editura Științifică și Enciclopedică, București, vol. I, 1978, vol. II, 1983, vol. III, 1987, vol. IV, 1992. C. Litzica, *Catalogul manuscriselor grecești din Biblioteca Academiei Române*, vol. I, București, 1909. Nestor Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești. Biblioteca Academiei Române, II-numerele. 931-1066*, București, 1940. Olimpia Mitric, *Cartea românească veche în județul Suceava. Catalog*, Suceava, 2005. *idem*, *Cartea românească veche în județul Suceava. Catalog*, Suceava, 2005. Florian Dudaș, *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului. Partea a II-a, Literatura medievală și catalogul manuscriselor*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradei, Oradea, 1986. *idem*, *Manuscrisele românești medievale din Crișana*, Facla, Timișoara, 1986. Ștefan Lemny, *Românii în secolul XVIII. O bibliografie*, vol. I, Iași, 1988. Elena Dima/ Gheorghe Buluță/ Simona Ceaușu, *Carte românească veche în bibliotecile documentare ale arhivelor statului*, București, 1985. Ana Andreescu, *Cartea românească în veacul al XVIII-lea. Catalogul ilustrațiilor*, Editura Vreamea XXI, București, 2004. Sathas, *Neoelliniki filologia 1453-1821*, Atena 1868. Papadopulos Vretos, *Neoelliniki filologia*, Atena, 1854. N. Marinescu, Petronel Zahariuc, Ion Caproșu, *Documente românești din arhiva mănăstirii Xiropotamu de la Muntele Athos I-II*, precum și alte cataloage ale bibliotecilor universitare, orașenești, județene din țară.

În urma parcurgerii cataloagelor și a lucrării de specialitate a rezultat un număr de peste **2.500** fișe, pe baza cărora s-a stabilit dimensionarea cercetării și s-a alcătuit un inventar de **234** de traduceri, în marea lor majoritate rămase în manuscrise chirilice, care vor face obiectul analizei. Ca număr de pagini, textele selectate cuprind peste 50.000 de pagini de manuscris chirilic și cca 1.500 de pagini de text tipărit.

b) Stabilirea extinderii și limitelor cercetării

Cantitatea foarte mare de material care ar trebui parcurs, timpul limitat și numărul redus de colaboratori au fost privite cu realism. Pentru finalizarea temei de asemenea dimensiuni vor fi folosite studiile filologice anterioare care acoperă mai multe aspecte legate de paternitatea și datarea unor manuscrise, de trăsăturile lingvistice ale unui text analizat punctual.

De un mare ajutor va fi cercetarea desfășurată în paralel printr-un proiect ERC-like, în care sînt analizate în amănunțime 6 traduceri din aceeași perioadă (Patrick Gordon, *Geografia*, Vincozo Cornaros, *Erotocrit*, Voltaire, *Ist. lui Carol al XII-lea*, Metastasio, *Achille*, Cesare Croce, *Viața lui Bertoldo*, versiunea moldovenească, Millo, *Istoria universală*).

Pe măsura completării informațiilor, se vor adăuga alte traduceri, iar unele, în urma unor corecturi de datare vor fi radiate.

Au fost de asemenea descărcate de pe internet textele din cultura occidentală relevante pentru proiect, disponibile on-line. S-a constatat cu această ocazie că, în unele cazuri, originalele avute în vedere se găsesc în câte o singură copie cunoscută în biblioteci din țări diferite de cele de publicare, făcând astfel necesare și alte deplasări.

c) Parcurgerea bibliografiei - istoria limbii române literare, interpretarea grafiei chirilice

Membrii echipei, în special colaboratorii tineri sau cei care au absolvit cursurile secțiilor de limbi străine, au avut obligația ca, în afara activităților concrete, verificabile, să parcurgă o bibliografie generală a chestiunii pentru a-și însuși cunoștințele teoretice necesare elaborării temei: cunoștințe de istorie, de istorie culturală europeană din

perioada cercetată, de istoria limbii române, de particularitățile ei și de interpretare a grafiei chirilice.

De asemenea, în cazul colaboratorilor mai tineri, s-a urmărit deprinderea metodologiei de documentare și cercetare și încredințarea unor sarcini punctuale (pentru traduceri din limbile italiană, germană, franceză).

3. Documentarea și sistematizarea materialului

a) Completarea bazei de date

Pentru stocarea datelor obținute din activitatea de cercetare bibliografică, s-a început completarea bazei de date Microsoft Access, care va continua pe tot parcursul proiectului.

b) Stagii de documentare în țară și în străinătate

S-au efectuat deplasări de documentare în mai multe localități din străinătate, unde s-a urmărit identificarea publicațiilor din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea relevante pentru proiectul în curs. Astfel, pentru a depista și a obține copii (copii scanate, xerografiate, fotografiate) ale unor cărți rare, vechi, care au constituit originalul, au fost vizitate: Italia: Veneția (Biblioteca Marciana și Institutul de Studii Neo-bizantine), Ferrara (Biblioteca Ariostea), Roma (Biblioteca Nazionale și Biblioteca Apostolica Vaticana), Napoli (Biblioteca Nazionale), Palermo (Biblioteca Centrale della Regione Siciliana), Catania (Biblioteca Universității), Rimini (Biblioteca Comunale), Florența (Biblioteca Nazionale Centrale); Franța: Paris (Bibliothèque Nationale de France); Spania: Madrid (Biblioteca Nacional), Valencia (Biblioteca Historica); Germania: Konstanz (Biblioteca Universității), Tübingen (Biblioteca Universității „Eberhard Karl”); Austria: Viena (Biblioteca Națională a Austriei); Grecia: Salonic (Biblioteca Universității Aristoteles).

c) Stabilirea relevanței materialului bibliografic

Parcurgerea cataloagelor de manuscrise a avut ca scop obținerea unui inventar cât mai complet a textelor traduse, acest proiect oferind oportunitatea unei asemenea cercetări care vine să acopere o lipsă în cultura română care nu are încă o enumerare și o descriere sistematică a textelor traduse în secolul al XVIII-lea. Informațiile din cataloage au fost completate cu note și comentarii din studiile filologice parcurse.

4. Transcrierea sau lectura unor texte cu caractere chirilice

a) Normele de interpretare a grafiei chirilice

S-au stabilit criteriile de interpretare a grafiei chirilice pe baza bibliografiei din filologia românească (Iorgu Iordan, *Despre edițiile de texte*, în *Studii de limbă literară și filologie*, I, Editura Academiei R. S. R., p. 263, 1961. Strugaru, D., *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice. Problema dispariției lui i final în limba română*, în LR, X, 1961, p. 606-610. *idem*, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice. Problema dispariției lui u final în limba română*, în LR, XI, 1962, p. 582-594. Avram, Mioara/Dimitrescu, Florica, *Principii de transcriere a textelor românești vechi*, în LR, XI, nr. 6, 1962, p. 653-660. Kelemen, B., *Cu privire la valoarea fonologică a literelor chirilice*, în CL, IX, 1964, p. 183-186. Avram, Andrei, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, în SCL, XV, 1964, nr. 1-5. Vârtosu, Emil, *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968. Ursu, N.A. *Problema interpretării grafiei chirilice*

românești din jurul anului 1800, în LR, IX, 1960, nr. 3, p. 33-46. *idem*, *Contribuția Academiei Române în domeniul editării critice a textelor vechi românești*, în LR, XV, 1966, nr. 5, p. 531-547. *idem*, *Din nou despre interpretarea grafiei chirilice românești*, în LR, XXV, 1976, nr. 5, p. 475-489. Gheție, Ion, *Interpretare și transliterare*, în SCL, XXX, 1979, nr. 4, p. 377-378.

b) *Deprinderea lecturii textelor chirilice*

Pentru a participa efectiv la parcurgerea traducerilor românești din secolul al XVIII-lea, au învățat sau și-au perfecționat cunoștințele de paleografie chirilică (sub îndrumare atentă) Gabriela Eugenia Dima și Alexandra Chiriac.

5. Redactare pe probleme de filologie

a) *Descrierea filologică a unor manuscrise*

A început studierea unor texte sub aspect filologic, lingvistic sau de literatură comparată care reprezintă un punct de plecare pentru studiile ulterioare. De asemenea, din parcurgerea unor manuscrise chirilice s-au excerptat 16.530 de fișe care conțin aspecte lexicale, fonetice, morfologice, sintactice, care vor fi completate pe măsura cercetării altor traduceri pentru a putea alcătui în final o analiză documentată a trăsăturilor lingvistice din perioada de început a modernizării limbii române.

Eugenia Dima a parcurs mai multe manuscrise chirilice pentru studierea lor lingvistică și filologică (cca 4.700 pagini manuscris chirilic): Antonio Catiforos, *Vita di Pietro il Grande*, traducere de Matei Fărcășanu, *Viața lui Petru*, ms. 2353 BAR, copie din 1755, Charles Rollin, *Histoire ancienne Tom I, Istoria veche*, traducere de Costandin Cocorăscu, ms. 5846 BAR din 1768, Joseph Delaporte, *Le voyageur française, traducere tom I-IV de Mihai Cantacuzino, A toată lumea călătorie*, 1780-1786, ms. 1376 BAR, IV-18 BCU Iași, *Imberie și Margaron*, traducere de pe la 1780 de un cărturar necunoscut, ms. 1817 BAR; traduceri efectuate de Ioan Cantacuzino: Florian, *Numa Pompilius*. ms. 1550 de la BAR, Baculard D'Arnaud, *Histoire de Macheu*, Montesquieu, *Arsace et Ismenie*, J.J. Rousseau, *Narcis*, ms. 3099 BAR și Alexander Pope, *An Essay On Man* ms. 6002 BAR, din care s-au excerptat peste 15.200 fișe lingvistice și 610 fișe filologice.

Magda Jeanrenaud a adunat material bibliografic și exemplificări din traduceri românești pentru lucrarea, *Traductologia și importanța traducerilor românești pentru modernizarea culturii române*.

Ana-Maria Minuț a alcătuit un grupaj de *texte științifice, legislative și administrative traduse din limba germană*, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în cadrul Școlii Ardelene, efectuând următoarele operații: procurarea textelor, căutarea originalelor, stabilirea bibliografiei, fișare parțială.

Mirela Aioane a început documentarea pentru traducerea romanului picaresc spaniol intitulat *Viața Domnului Heruvim de la Ronda*, de A.R. Lesage, traducere a lui Gherasim Putneanu, în anul 1793, ms. 46 BAR.

Gabriela Eugenia Dima a pregătit material bibliografic și stilistic pentru o lucrare de literatură comparată: *Motive poetice italiene în primele traduceri românești din cultura occidentală*.

Alexandra Chiriac a preluat tema *Viața lui Bertoldo în cultura română*, a transcris textul chirilic tipărit (43 pagini), a cărui traducere i-a fost atribuită lui Ioan Molnar, în

vederea editării, a efectuat analiza lingvistică și stilistică, și-a procurat, în cadrul deplasărilor, copii ale versiunilor italiene, franceze, germane, grecești.

Fiecare dintre aceste teme conține mai multe contribuții care vor fi propuse pentru comunicări internaționale în anul 2013 sau pentru publicare în reviste de specialitate.

b) *Stabilirea unor paternități*

Eugenia Dima a publicat studiul *Una versione inedita della cronaca della Moldavia dal 1709 al 1711 di Nicolae Costin, interpolata nella Viața lui Petru*, în „Analele științifice ale Universității “Al. I. Cuza” din Iași”, Secțiunea III e - Lingvistică, LVIII,, 2012, p. 75-86;

c) *Prezentarea traducerilor, a epocii, evidență provizorie pe baza cercetărilor anterioare; probleme de traductologie*

Andrei Corbea-Hoișie a ținut în cadrul temei comunicarea „Traducerile ca premiză a modernizării și sincronizării Țărilor Române la Occident”, la colocviul internațional „Übersetzen ins Rumänische, Übersetzen aus dem Rumänischen” între 28-29 iunie 2012, la Centrul de Traductologie al Universității din Viena, comunicare ce va fi publicată în volumul „Istoria traducerilor în România”, ed. de Larisa Schippel la Frank&Timme Verlag din Berlin.

Andrei Corbea-Hoișie a publicat studiul *Epochenschwellen um Mozart*, în volumul *Diskurse der Aufklärung*, hrsg. von Andrei Corbea-Hoisie, Alexander Rubel, Editura Universității « Alexandru Ioan Cuza »/ Hartung-Gorre Verlag, Iași/Konstanz 2012, p. 105-119.

Andrei Corbea-Hoișie a publicat traducerea cărții fundamentale pentru teoria Luminilor în Europa a lui Max Horkheimer, Theodor W. Adorno: *Dialectica Luminilor*, Ed. Polirom, Iași/București 2012

Andrei Corbea-Hoișie a îngrijit în colaborare cu Alexander Rubel volumul *Diskurse der Aufklärung*, apărut la Editura Universității « Alexandru Ioan Cuza »/ Hartung-Gorre Verlag, Iași/Konstanz 2012, 210 p.

Magda Jeanrenaud a publicat studiul *Die Übersetzung des französischen Modells in die rumänische Gesellschaft*, în volumul „*Vom Altern der Texte*“. *Bausteine für eine Geschichte des interkulturellen Transfers*, hrsg. von Hartwig Kalverkämper/Larisa Schippel, Verlag Frank & Timme, Berlin 2012, p. 185-212.

Magda Jeanrenaud a ținut în cadrul temei comunicarea *Traducerea conceptelor în cultura română* la colocviul internațional „Übersetzen ins Rumänische, Übersetzen aus dem Rumänischen” între 28-29 iunie 2012, la Centrul de Traductologie al Universității din Viena, comunicare ce va fi publicată în volumul *Istoria traducerilor în România*, ed. de Larisa Schippel la Frank&Timme Verlag din Berlin.

Director proiect,
Prof.dr. Andrei CORBEA-HOIȘIE